

HET VOORSPEL TOT HET BELEG VAN OOSTENDE:

Politieke en militaire rol en betekenis van Oostende in de 2^e helft van de 16^e eeuw (deel 7)

door Roger JANSOONE

BLOKKADE VAN OOSTENDE

Een Engelse reiziger die in 1599 Brugge bezocht, had weliswaar woorden vol lof over “the beautiful women” maar stelde anderzijds vast dat de stadsbevolking fel was afgenomen en dat straten en pleinen overwoekerd waren met gras en onkruid, zodat de stad een desolate aanblik bood. Dit reisverslag zegt eigenlijk genoeg over het verval van Vlaanderen tegen het einde van de 16^e eeuw, verval op alle gebied en zowel in de verarmde steden als op het bijna ontvolkte platteland.

De uitzondering op die algemene regel was Oostende. Maar die vestingstad kon bezwaarlijk een echte of normale stad genoemd worden. In economisch opzicht was er in zo’n typische garnizoenstad uiteraard weinig ambacht of bedrijfsleven, tenzij de kleine kustvisserij en de vishandel (gemonopoliseerd door de gouverneur, voor eigen gewin en rijkdom). Economisch speelde Oostende dan ook geen noemenswaardige rol, ook al circuleerde er heel wat klinkende munt (vooral afkomstig van stroop- en rooftochten). In de vrij talrijke herbergen en bordelen was er veel vertier, maar dit was geen graadmeter van een bloeiende economie.

Overal in Vlaanderen werd Oostende bestempeld als “canker van alle quaet”. Maar dat was uit een gevoel van onmacht want de werkelijkheid was dat Oostende naar eigen goeddunken in militair en politiek opzicht de plak zwaaide bijna overal in Vlaanderen, hierin uiteraard gesteund vanuit Londen en Den Haag. Die rol en betekenis was dus niet van economische aard, tenzij “a contrario” in die zin dat dit slechts mogelijk was door de economische teloorgang van Vlaanderen. Symptomatisch was ook het feit dat, ofschoon men normaliter een kei het vel niet kan afstropen, de doortastende Oostendse belastingontvanger Michiel Everwyn bijvoorbeeld in januari 1599 (dus in slechts één maand) contributies van in totaal niet minder dan 13.378 pond wist af te persen in de “contribuerende” Vlaamse dorpen en steden! De “brandbrieven” bleven bestendig in omloop!

Het Oostendse garnizoen was dus de grote baas in grote delen van Vlaanderen. De pauselijke nuntius Frangipani zag hierin zelfs een gevaar voor “verkettering” van Vlaanderen, precies in een periode waarin alhier de Contrareformatie moest op gang komen als een late uitloper van het Concilie van Trente (1563). Maar ook de Paus kon Madrid niet tot concrete actie bewegen, doch enkel tot het in overweging nemen van actieplannen (hetgeen trouwens al sedert jaren gebeurde met behulp van ervaren stafofficieren en militaire ingenieurs). Eén van die plannen (intussen al een oud plan) had een blokkade op het oog, langs de landzijde en, indien mogelijk, ook langs de zee kant. Doch die pogingen om Oostende langs alle kanten in te sluiten en te omsingelen, zouden vanzelfsprekend enorme financiële inspanningen vergen. En precies daar wrong het schoentje!

Niettemin had Señor Rivas, de superintendent van de Spaanse troepen in Vlaanderen, op 6 januari 1599 een bijeenkomst met afgevaardigden van de Staten van Vlaanderen. Er werd een eerste raming gemaakt van de troepen die, in een eerste fase, zouden nodig zijn om Oostende zodanig te omsingelen (zonder daarom echt in te sluiten) dat verdere strooptochten in Vlaanderen zouden onmogelijk gemaakt worden, of, met andere woorden, het einde van de contributies. Dit was een verstandig plan omdat het een poging was om in eerste instantie het Oostends geldkraantje dicht te draaien, want het Oostends garnizoen werd grotendeels gefinancierd via de contributies uit Vlaanderen. Dit plan werd dan ook genoemd “het stremmen van de daghelicxe excursien van den vyant”. Señor Rivas voelde zich in zijn opzet flink gesteund door de aartshertogen Albrecht en Isabella die in 1598 landvoogd werden van de Spaanse Nederlanden en die gezworen hadden dat zij Oostende van de kaart zouden vegen.

In februari belegde hij een nieuwe vergadering, waarbij werd voorgesteld dat de troepensterkte in het graafschap Vlaanderen (op dat moment slechts 2.000 man) zou opgetrokken worden tot 7.500 man voetvolk en 400 ruiters. De financiering zou moeten gebeuren door de lopende "ordinaire bede" met de helft te verhogen tot 15.000 pond per maand, plus 50.000 pond voor de bouw van drie forten rond Oostende.

De Staten van Vlaanderen moesten nu een beslissing nemen omtrent de te volgen strategie, namelijk een blokkade of eventueel een belegering, met telkens een raming van de hiertoe vereiste middelen. Een blokkade bleek in de gegeven omstandigheden de enige valabele optie te zijn. Er bleef dan nog de vervelende kwestie van de financiering... Hierbij werd de hoop en het vertrouwen uitgedrukt dat het plan zich deels zelf zou financieren door het wegvallen van de bestaande defensieve forten in het Brugse vrije (te vervangen door offensieve forten in de buurt van Oostende), door herbevolking van het platteland en de hieruit voortvloeiende inkomsten, en uiteraard ook door het verdwijnen van de contributies.

BOUW VAN FORTEN

Señor Rivas en enkele gedeputeerden van de Staten van Vlaanderen kwamen op 28 mei 1599 samen met drie landmeters naar de omgeving van Oostende om geschikte locaties uit te zoeken voor het

bouwen van een fortengordel. Hun oog viel vooreerst op Bredene. Ten zuiden van de stad vonden zij een passende plaats voor de aansluiting met Bredene. Doch het derde en laatste fort, ten zuidwesten van Oostende, beloofde moeilijkheden op te leveren omdat op de hiervoor aangewezen locatie (namelijk in Sinte Kathelijne) het Oostends garnizoen zelf reeds een buitenschans had opgeworpen, die dus eerst zou moeten veroverd worden.

In het begin van augustus 1599 werd uiteindelijk gestart met het bouwen van het fort ten zuiden van Oostende (gelegen op het huidige kruispunt van de Zilverlaan en de Stuiverstraat) en het kreeg al meteen een naam : Sint-Clara. Intussen werd op 15 augustus de Engelse buitenschans in Sinte Kathelijne met infanterie en veldgeschut overweldigd. Omdat het toen erg heet was, werd die schans "Grooten Dorst" genoemd, een naam die zou blijven. Het fort dat achter die schans gebouwd werd, werd Isabella genoemd (naar de aartshertogin), en ook die werken bleken goed op te schieten.

Maar het fort in Bredene was nog niet voor onmiddellijk omdat het bouwen van de twee andere forten intussen reeds alle beschikbare middelen had vereist en er zelfs tekorten begonnen op te duiken. De reden hiervoor lag in het ontstellend gebrek aan financiële draagkracht van de Vlaamse steden en dorpen. Ook was het zo, dat hoe verder van Oostende des te minder animo er was om financieel bij te dragen in de blokkade van Oostende. De oplossing hiervoor werd gezocht in het aangaan van leningen bij rijke kooplieden en zakenlui. Er bestonden toen vrijwel nog geen banken, en de traditionele geldschietters waren ofwel verjaagd door de Inquisitie (in het geval van de Joden) of waren, in het geval van de Lombarden en de Florentijnen, niet meer erg toeschietelijk tegenover het bankroete Spanje en het verpauperde Vlaanderen (of, in hedendaagse termen, er was hier geen sprake van "rommelkredieten"!). Die rijke koop- en zakenlieden hadden wel hun eigen redenen om financieel een handje toe te steken, namelijk het verwerven van politieke macht op de puinhoop van de Spaanse Nederlanden. Uiteraard hoopten zij wel op terugbetaling van het geleende geld, maar indien dit niet volledig en/of niet tijdig gebeurde, dan behielden zij in ieder geval een voordelige machtspositie ten bate van hun handels- en zakenrelaties.

Alzo kon men op 1 december 1599 de werken aanvatten voor het bouwen van een fort in Bredene, doch met het invallen van de winter was dit wel een zeer ongelukkig moment. De werk- en leefomstandigheden van de arbeiders en soldaten waren verschrikkelijk omdat ze "soo armelicke gheaccomodeert syn ende overvallen van den waeter ende slycke". Maar señor Rivas was een echte slavendrijver en tot ieders verbazing was op Kerstdag 1599 het fort vrijwel afgewerkt!

Hierdoor aangemoedigd, begon Rivas vervolgens aan een vierde fort, dat niet voorzien was in de planning maar dat noodzakelijk leek te zijn om de verbinding tussen Oostende en Nieuwpoort langs strand en duinen af te sluiten. Dat fort kreeg de naam Sint-Albertus en eind januari 1600 was ook dit fort afgewerkt. En ten slotte werd er tussen het fort van Bredene en Sint-Clara nog een klein fort gebouwd, Colombaye genaamd, om het gat tussen beide forten af te sluiten, en al die forten werden met elkaar verbonden door wegen en dijken.

DEN HAAG REAGEERT

Deze nieuwe gordel van forten vormde als het ware een keten die Oostende volledig insloot. Het garnizoen voelde zich allengs opgesloten binnen de muren en kon niet of nauwelijks nog strooptochten ondernemen. Ook de belastingontvanger Everwyn begon het verschil te merken want zijn fiscale ontvangsten uit contributies, die in februari 1599 een hoogtepunt hadden bereikt, gingen vanaf april steil omlaag, met een daling van bijna 90 % ! De gevolgen bleven niet uit : de lopende uitgaven kwamen in het gedrang, en voor buitengewone uitgaven (zoals het bouwen van een nieuwe zeesluis aan de westelijke haveningang) was er weldra geen geld meer. Ook de plannen voor het

uitvoeren van grootschalige werken aan de vestingmuren, moesten voorlopig worden opgeborgen. Reeds op 16 juli 1599 trok Everwijn aan de alarmbel in Den Haag. Hij vroeg een snelle financiële tussenkomst. En eind september moest hij in zijn kas reeds een tekort aantekenen van 17.517 pond.

Met toenemende verontrusting werd in Den Haag de situatie in en om Oostende opgevolgd. De Raad van State besloot op 14 augustus 1599 prins Maurits naar Oostende te sturen met een legermacht van 12 compagnies, ter versterking van het garnizoen en met de bedoeling samen uit te breken tegen en doorheen de omsingeling. Maar dit plan ging niet door wegens gebrek aan de nodige kredieten en ook omdat prins Maurits er niet veel voor voelde. Wel kreeg Everwijn op het einde van oktober een toelage van 8.000 pond om zijn kastekorten enigszins aan te zuiveren, maar dit was natuurlijk geen oplossing voor het chronisch geldgebrek dat nu begon te ontstaan, met alle gevolgen van dien. Tot overmaat van ramp werd in de nacht van 2 op 3 december 1599 door een hevige storm grote schade aangericht aan de zeedijk. Met de grootste moeite werd het nodige geld samengebracht om de herstellingswerken onverwijld aan te vatten.

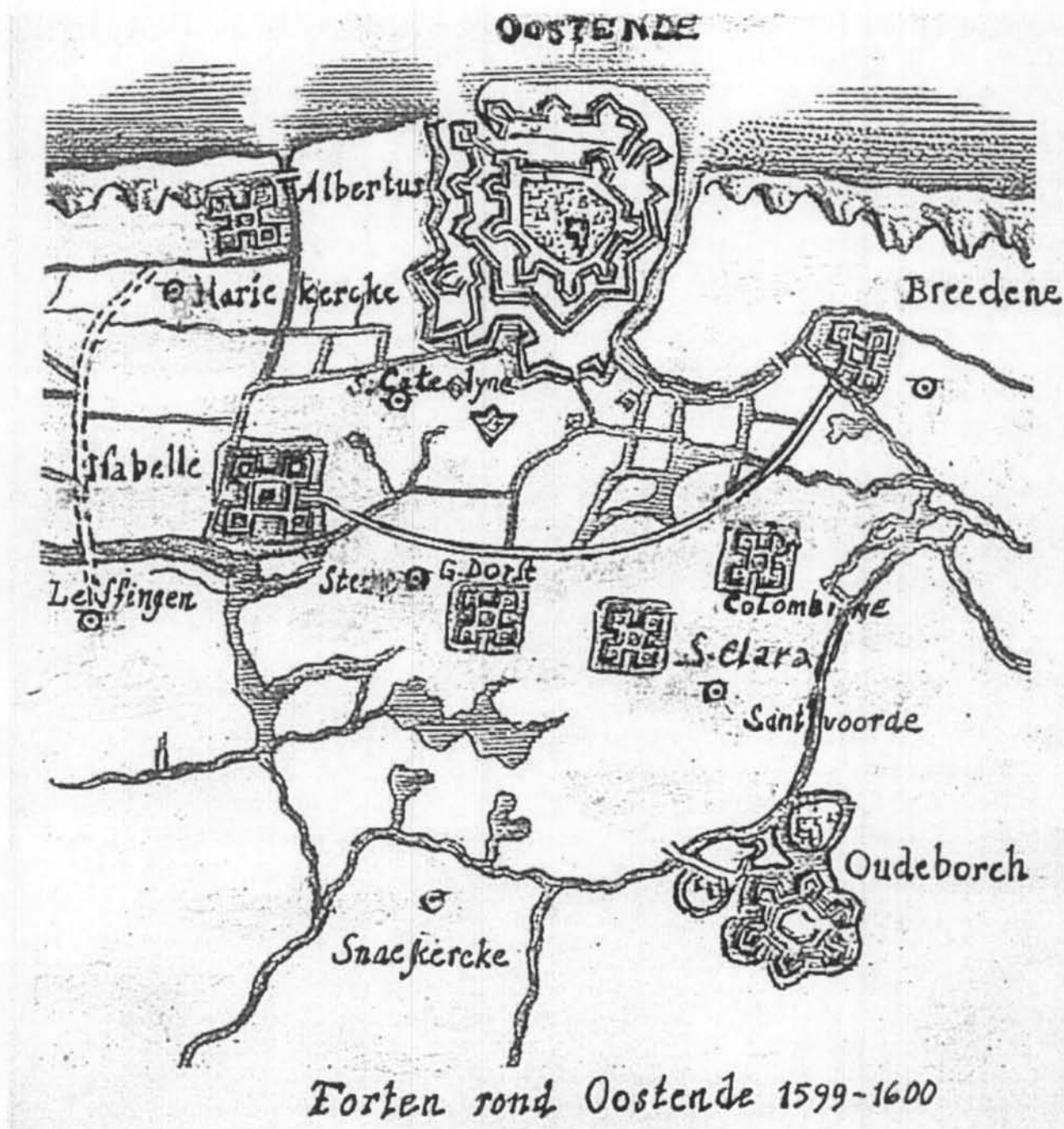
De toestand werd dus verontrustend, des te meer daar het ernaar uitzag dat het niet bij een blokkade zou blijven maar dat een regelrechte belegering steeds waarschijnlijker werd. Om die reden besloot de Nederlandse Staten-Generaal op 4 januari 1600 dat Oostende zou moeten ontzet worden, niet via een doorbraak vanuit Oostende maar door een inval vanuit Zeeuws Vlaanderen.

Intussen bleek gouverneur Norris niet langer belangstelling te hebben voor het behouden van zijn post in Oostende "siende dat mits 't blockeren van de plaetse nu geen profyt meer in de contributien was te doen" (aldus een opmerkelijke functionaris in Den Haag). Op 7 januari 1600 verleenden de Staten-Generaal hem op eigen verzoek ontslag uit zijn functie "niet rouwich wesende datse nu op die plaetse naer heur welgevallen mochten voorsien". Na het gebruikelijke touwtrekken tussen Den Haag en Londen werd uiteindelijk op 10 juni 1600 een nieuwe gouverneur aangesteld, thans voor het eerst niet een Engelsman maar een Hollandse edelman, de heer van Cruyningen.

PRINS MAURITS VALT AAN

In Vlaanderen groeide inderdaad de overtuiging dat het "embloquement" van Oostende op termijn geen oplossing zou bieden. Of met andere woorden : er zou nu ernstig moeten nagedacht worden over planning en uitvoering van een belegering. Maar alleen reeds de bouw van fort en de eruit voortvloeiende blokkade was voor de Nederlandse Staten-Generaal reeds voldoende reden om een grootschalige inval te ondernemen in Vlaanderen. Een bijkomend argument lag in het feit dat (voor de zoveelste keer) muiterijen waren uitgebroken in het Spaanse leger (en er waren hierin ongeveer 4.000 soldaten betrokken). Het hierdoor gewijzigd plan bestond erin, te landen in Oostende, de blokkade te doorbreken om vervolgens westwaarts langs het strand op te rukken naar Nieuwpoort en daarna naar Duinkerke. Het veroveren van deze twee havens zou allicht als wisselgeld kunnen gebruikt worden bij de onderhandelingen met Engeland over de delging van de aanzienlijk toegenomen oorlogsleningen uit de Engelse Schatkist.

Als ervaren legeraanvoerder had prins Maurits heel wat kritiek tegen dit plan. Een verrassingsaanval tegen Duinkerke en zelfs tegen Nieuwpoort was immers hierbij uitgesloten. In zijn flank lagen overigens twee belangrijke Spaanse garnizoenen, namelijk in Sluis en in Brugge. Bovendien kon hij van Oostende worden afgesneden door een plots uit het zuiden oprukkende Spaanse legermacht. Maar de Staten-Generaal hielden voet bij stuk en rekenden erop dat een massale inzet de doorslag zou geven. En die massale inzet was er inderdaad. In Dordrecht werd een leger van 11.000 man verzameld, waarvan 128 vendels voetvolk en 25 vanen ruitery. Voor transport en begeleiding werd in Vlissingen een groot aantal schepen bijeengebracht.

Het startsein moest gegeven worden op 18 juni 1600 ... maar het weer bleek een spelbreker te zijn. Geplaagd door hevige tegenwind kon de vloot in Vlissingen niet varen naar Oostende en bijgevolg werd het plan in extremis gewijzigd en werd dan maar besloten op 20 juni een landing uit te voeren bij Philippine om vervolgens op te rukken naar Oostende via Assenede, Eeklo, Male, Brugge en Oudenburg. Ten westen van Oostende werd het strategisch belangrijk fort Albertus op 29 juni na zware gevechten ingenomen. Hierdoor lag de weg naar Nieuwpoort open, dat werd bereikt op 1 juli.

Maar intussen gebeurde wat prins Maurits gevreesd had. Een Spaanse legergroep die gelegerd was in de buurt van Maastricht, kwam in geforceerde mars toegesnel onder de bekwame leiding van don Luis de Velasco. Onderweg, door kwistig rond te strooien met geld en onder belofte van buit en extra-soldij, wist hij de meeste muitende troepen te doen aansluiten bij zijn leger. Reeds op 30 juni bereikte hij Brugge met een leger van ruim 10.000 soldaten. Op 1 juli werden de forten van Oudenburg, Snaaskerke, Plassendale en Bredene zonder veel moeite heroverd. Alzo behield het

Staatse leger enkel nog het fort Albertus, terwijl alle toegangen tot Oostende door de Spanjaarden werden afgesloten.

Prins Maurits beseftte onmiddellijk het gevaar en wilde snel een tegenzet forceren via Leffinge. Maar op 2 juli 's morgens stootte de krachtige Spaanse voorhoede, oprukkend langs het strand, niet ver van Nieuwpoort op een Staats legeronderdeel dat volledig werd overrompeld en in paniek wegluchtte met achterlating van bijna duizend doden. Aartshertog Albrecht was opgetogen maar maakte toen een tactische fout door zijn vermoeide troepen wat rust te gunnen. Hiervan maakte prins Maurits gebruik door zijn volledige legermacht over de IJzermonding te zetten en in slagorde op te stellen, waarna hij 's namiddags overging tot de aanval. In de daaropvolgende "Slag in de duinen" (ook bekend als de "Slag bij Nieuwpoort") behaalde hij een schitterende overwinning dank zij het overwicht van zijn ruitery en het doeltreffend inschakelen van reservetroepen op bedreigde punten.

(wordt vervolgd)

ILLUSTRATIES :

- brandbrief (1596) op een voorgedrukt formulier (Algemeen Rijksarchief, Brussel)
- forten rond Oostende (1599) – kaart uit "Germania Inferior" van P. Kaerius (1617)

ERRATUM

p. 233 – 6^e lijn: lees "Oostende ten Stene" i.p.v. "Oostende Verstene".

LIDGELD 2010

Het lidgeld voor het lidmaatschap bij de Koninklijke Heem- en Geschiedkundige Kring De Plate is voor 2010 vastgesteld als volgt:

Aangesloten lid	€ 11
Steunend lid	€ 15
Beschermend lid: vanaf	€ 25

Enkel zij die tot nu toe niet gestort hebben (laatste storting ontvangen op 28 november) vinden hierbij een stortingsbulletin.

Simone MAES
Penningmeester